

CONFERÈNCIA INAUGURAL DE L'ANY CERDÀ
Sr. Manel Solà-Morales

Excel·lentíssim Sr. Alcalde, Dignes Autoritats, Senyores i Senyors, amics:

Si passegem per Barcelona, trobarem un barri que està creixent com un bolet. Nous habitatges, oficines, museus, residències i llars d'infants, noves activitats i noves empreses es barregen substituint el vell paisatge industrial: és el barri del 22@. 200 hectàrees de transformació accelerada, gràcies a una intel·ligent normativa que ha provocat un gran atractiu d'iniciatives industrials, immobiliàries i culturals.

Què té aquest barri que permet aquesta explosió ràpida i simultània? Que no és pas una operació feta de cop, sinó l'acció simultània de molts promotors. En deu anys, més de deu projectes de mida superior a la mitja hectàrea...

Cap a 40.000 llocs de treball, més de dos milions de metres quadrats de sostre, 15.000 habitatges. Per fer ciutat hi ha dues coses necessàries: una infraestructura de suport i una idea d'urbanitat. La idea d'urbanitat d'aquest barri és aquí barrejar densament oficines, habitatges i equipaments amb espais públics elementals i alliberar així les formes arquitectòniques que estimulin la innovació i que donin testimoni de la modernitat. Però la infraestructura de suport són aquells carrers que el Pla Cerdà va definir fa 150 anys, 150!, reforçats, és clar, ara amb tots els condicionaments de la tecnologia moderna.

Imatge mental i suport físic, això és l'urbanisme.

A l'Eixample inicial aquestes dues coses anaven juntes, plegades, l'alineació dels carrers definia les clavegueres, el transport i el moviment, l'arbrat, tant com la mateixa façana dels solars. Al 22@ la forma dels edificis s'independitza del suport, la infraestructura dels carrers sí defineix els límits de les quantitats, la densitat d'aprofitament, però l'edificació resulta... o pot ser molt autònoma, potser massa!

Les noves arquitectures hermètiques al 22@ no sempre són capaces d'expressar la memòria urbanística del sòl que trepitgen, perquè la memòria no és pas només un problema de conservació monumental. No sóc jo pas partidari de conservar la materialitat de l'eixam de construccions, parcel·les, passatges i corrals que feien el preciós teixit vell del Poble Nou, però sí que ho sóc de reclamar a l'arquitectura actual, a l'arquitectura més contemporània, la capacitat de fer allò que només la bona arquitectura pot fer, que és expressar en tres dimensions la complexitat conceptual del lloc on s'assenta. De ser transmissora de significació urbana i d'intel·ligència històrica.

Però per què parlo del 22@? Perquè la seva ocasió és possible gràcies al suport neutral de l'Eixample, a la malla d'aquells carrers de Cerdà, uns carrers organitzats ortogonalment des de la directriu sud-est-nord-est de la Gran Via, traçada amb una línia que passant tangent els bastions més exteriors de la muralla establia l'orientació definitiva d'allò que volia ser un Eixample indefinit. A partir de la Gran Via i de la Meridiana orientant la connexió territorial cap a

Montcada i el Paral·lel, estructurant la connexió cap a Molins de Rei per Sants, Cerdà implanta una retícula de carrers que després de successives aproximacions dimensionant amplitud de vial, vorera, mides de cases, de pati, de cantonada va establir en les famoses illes de 113 metres en quadre i 20 metres de carrer.

Si l'opció per a l'orientació ell mateix diu que és quasi de sentit comú atenent a les millors condicions higièniques amb relació als vents i a l'assolellament, l'opció pel quadrat de 113 per 113 és la seva decisió morfològica més representativa i tan important que es veu o es considera obligat a justificar-la científicament. Aquesta gran illa, la més gran coneguda després de la de Berlín i quasi tan gran com la de Buenos Aires, és resultat de l'assignació del sòl necessari per a les cases, més els carrers, més els patis, més el premi de la quadratura que ell diu, l'avantatge del quadrat és que és la figura geomètrica rectilínia que té més proporció de façana per unitat de superfície inclosa,... el porten a la mida òptima.

Però Cerdà no era pas un ingenu de la geometria, no va assajar les mides d'una *mansana* i va dir: «així està bastant bé, feu-ne 1.000 com aquestes». Sabia bé la grandària immensa de la seva proposta. És que no hi ha també a la col·locació de les illes sobre el plànol un ajust precís a les dades significatives del territori? El senyal d'un criteri superior que determina el per què d'aquestes mides? Són els 113 metres producte només d'un càlcul analític i és una casualitat que resulti exactament la cinquena part de la distància entre el baluard de Tallers i el Portal Nou, exactament els dos punts que ell pren per definir la traça de la Gran Via? I que aquesta mateixa distància, aquests cinc mòduls multiplicats per tres donen exactament l'amplada del casc antic? I que aquests mateixos cinc mòduls repetits cap a Llevant defineixen l'eix de Sant Joan i duplicant-ho dona exactament el centre de la Plaça de les Glòries?

Els dubtes que per triar aquestes mides, aquest mòdul, a la fase final del treball el mateix Cerdà explica ensenyen bé que, igual que en tot bon projecte, el càlcul és una bona aproximació, però la forma final es fa ajustant model i base real, idea i territori.

Això hauria de donar-nos una imatge de Cerdà atent a l'ajust i a l'explicació més que no pas la d'un aplicat determinista d'idees preconcebudes. El traçat de l'Eixample es basa efectivament en el mòdul de 113 metres, però quantes vegades aquest model està deformat, extorquit en el mateix... en el propi pla?

L'Eixample incorpora ritmes de carrers més amples cada cinc, cada quatre carrers, de tant en tant quan li convé, modificant les proporcions de les illes. La Rambla de Catalunya és obliqua i el Passeig de Gràcia queda allà on era tot i que distorsiona el ritme de les verticals. Les diagonals i les rondes creen illes triangulars, els xamfrans creixen a Letamendi, a Tetuan i a la Creu Coberta manipulant la modulació a conveniència del disseny general.

Avui ens agrada el traçat de Cerdà per aquesta llibertat tan moderna d'utilitzar el mòdul com a base de moltes excepcions. La perfecció no es busca en la

regularitat de la norma repetida, sinó en la capacitat d'aquesta norma d'admetre fets contradictoris.

Sóc conscient de l'esforç d'imaginació que estic demanant a l'auditori, parlo com si tinguéssim davant el plànol de la ciutat i compto amb la memòria geogràfica de tots vostès. A la fi crec que tot bon ciutadà coneix bé el que trepitja.

L'urbanisme, he dit, ha de fixar un suport físic i ensenyar una idea. L'urbanista es mou entre la precisió aplicada i el concepte modèlic. El mèrit, el gran mèrit de Cerdà és haver reunit tan brillantment la distància, reduït tan brillantment la distància, entre aquests dos nivells de treball. És veritat que la *Teoría General de la Urbanización* és un tractat que el col·loca entre els grans pensadors de la urbanització i entre els teòrics de la ciutat industrial per davant d'anglesos, alemanys i francesos que han sigut sovint més divulgats. És veritat també que va ser un intel·lectual progressista, un activista polític compromès i preocupat per la dimensió massiva de les poblacions i per l'exigència de l'habitació o de l'habitatge com argument principal del creixement urbà.

Però Cerdà és important i famós a la fi perquè és l'autor de l'Eixample de Barcelona. Sense aquesta obra pràctica i concreta, excel·lent i imperfecta, la seva figura fóra potser la d'un d'aquells il·lustrats visionaris interessants pel debat erudit.

La força del projecte de l'Eixample és que dóna sentit als volums de la *Teoría General* i és com a memòria del pla que va ser presentada. No ens enganyem, no és el pla conseqüència de la teoria, és al revés. És l'autoritat de qui ha creat la més gran ciutat de nova planta de l'Europa moderna, la més gran ciutat de nova planta de l'Europa moderna, la que ens fa mirar atentament els seus escrits.

L'Eixample és experiment paradigmàtic del debat flexibilitat-rigidesa. Quan més ferm el suport, més flexible el resultat.

Per això no confonguem les distorsions de la llei geomètrica de la *mansana* tipus com un descuit fortuït. No tindria sentit parlar de flexibilitat i d'excepcions si no fos per la força extraordinària de la racionalitat reguladora de la quadrícula... la quadrícula, potser la norma pública més permanent i més fidelment seguida de quantes lleis ha tingut aquest país durant més d'un segle.

Constitucions i governs, règims i poders fàctics han anat canviant sense immutar les ratlles d'aquell plànol que dibuixava com havia de construir-se l'horta i vinyet de Barcelona.

És la flexibilitat dins d'aquest suport rígid allò que està fent possible el 22@, igual que fa anys a una altra escala, per exemple, va permetre la cèlebre façana de l'illa de la discòrdia al Passeig de Gràcia, entre Consell de Cent i Aragó, on Domènech i Muntaner amb la Casa Morera, Puig i Cadafalch amb la Casa Amatller i Gaudí amb la Casa Batlló van coincidir amb arquitectures

completament diferents, sense més regla que el respecte al carrer, creant un dels episodis urbans i arquitectònics més interessants de la ciutat.

I és la mateixa flexibilitat la que inclou a la retícula, sense problemes, peces de major mida com les del Clínic, l'Escola Industrial o l'Hospital de Sant Pau.

La fermesa del suport és la penyora de la llibertat arquitectònica i de la bellesa urbana. Ja els vells filòsofs escolàstics deien que la bellesa estava en la unitat feta amb la varietat i Hegel escrivia de la bellesa que no és sinó l'expressió sensible, material d'una idea. És una idea de ciutat, de convivència, d'esforç i de respecte la que la trama de suport de l'Eixample garanteix.

Per això, manipular aquest suport és tan perillós. Quan hem vist alguns carrers desfigurats en la seva secció vorera-arbre, vial-arbre-vorera per atenció a criteris immediats hem vist perdre la seva pertinència a una idea unitària i debilitar el seu valor de suport extensiu, genèric.

Cerdà volia una ciutat indefinida, ho repetia moltes vegades, el traçat d'un suport flexible sí però indefinit. El seu carrer més important, la Gran Via, espina dorsal de tot el pla de l'Eixample, és un eix de riu a riu... sobre el calor de la vertical de les rieres pogué acumular carrers d'una ciutat compacta del Llobregat al Besòs.

Allò que l'antiga travessera romana havia fet més amunt, al llarg de Gràcia i de les Corts, a partir de Cerdà té una posició definitiva a aquella alçada en què el desnivell topogràfic entre els extrems és mínim i és des d'aquesta traça que s'arma tota la gramàtica d'ortogonals i paral·leles.

La Gran Via, com el seu nom indica, és l'aportació fonamental de Cerdà a la forma de Catalunya.

I més concretament és la referència que podia haver organitzat la metròpoli des del Garraf a Montgat i que d'alguna manera encara ho fa malgrat la forma maldestra en què s'ha anat desvirtuant en alguns trams.

El Pla Cerdà multiplicava per deu la superfície de la ciutat, l'enderroc de les muralles va obrir l'espai a una ciutat nova per a la població congestionada de dins i per la que hauria de venir de fora. Per a Cerdà ja era molt clar que la ciutat no és un problema, sinó la solució, i que donar ciutat era donar progrés, higiene, serveis i treball.

Per això proposa un salt endavant, la idea de la ciutat indefinida i el suport físic d'aquesta idea.

Per a Cerdà la ciutat indefinida és un axioma, a priori, que té a veure amb la seva voluntat democràtica i igualitària però que s'avança cap al futur i planteja qüestions especialment pertinents a la ciutat d'avui. Que la ciutat és un dret la fa per principi extensiva a tothom, infinita. Que la ciutat és un bé en si mateixa la fa extensiva a tot arreu i per tant indefinida.

Tesis contradictòria que prenem en mirar el llegat de Cerdà. Igual que avui calia aleshores un salt endavant per prometre ciutat per a tothom, per canviar l'escala de l'imaginari cívic, per apropiari-se d'unes dimensions i d'unes formes urbanes noves, com avui. El Pla Cerdà és admirable per com amb tan pocs instruments va ser capaç d'un salt endavant tan enorme, salt en les mides, en l'estructura funcional, en la ciutat, en la base demogràfica, en la productivitat econòmica. Barcelona avui ha de plantejar-se un cop més un salt endavant. Un salt seriós a la idea de metròpoli, que és més un salt mental que no pas físic, prenent lliçons per aquest salt de la valentia de Cerdà.

Però no per multiplicar l'Eixample, no per quadricular tot el territori, ni per pensar que les autopistes són com carrers o els ferrocarrils són com rieres. Entendre el pensament de Cerdà no és extrapolar la forma de la quadrícula per tot arreu, ni fer un Eixample gegant més ample o més lluny o més tou.

Com Cerdà, sí, cal sumar una idea amb un suport, una idea metropolitana que difícilment pot sortir de la simple coordinació, sinó que s'ha d'aconseguir per integració a un programa col·lectiu, col·lectiu i selectiu. Una idea metropolitana és una idea integradora que implica prioritats, jerarquia d'intencions, desequilibris. Perquè és la integració conjunta la que reparteix els beneficis.

El sentit de la metròpoli és justament un salt d'escala, no per federació horitzontal, sinó per crear major interdependència i complexitat.

La història urbanística del segle XX a Barcelona és la història del fracàs repetit dels intents de visió metropolitana. Ni la ciutat del repòs, ni les visions de la gran Barcelona dels anys trenta, ni el *Regional Planning*, ni els esquemes directors dels anys seixanta van arribar a bon terme. Barcelona és excel·lent en l'aprofitament d'allò que ja tenia: l'Eixample, els barris i les poblacions, el litoral. Amb raó el procés de transformació dels darrers trenta anys s'ha titulat «Reconstrucció de Barcelona». Hem començat des de dins, molt bé, ara toca el salt endavant, crec que l'Any Cerdà és bona ocasió per reflexionar i potser actuar sobre aquest salt endavant.

Però també crec, i ja que tinc la paraula em permeto opinar, que un canvi d'escala seguint Cerdà a fons ha de ser fent el contrari d'allò que ell va fer.

Ara el suport no ha de ser físic sinó programàtic i temàtic i les accions, les idees són les que han de ser físiques i concretes. No es tracta ara d'ordenacions extensives de carreteres i poblacions, la idea metropolitana avui no és una zonificació, sinó una selecció d'accions estratègiques, independents, injustes a vegades, però significativament creatives i estimulants per a tots.

Accions que no busquen l'equilibri distributiu o la repartidora territorial, sinó l'eficàcia per canviar d'escala la vida social i econòmica dels ciutadans. Per tant el suport ha de ser programàtic, temàtic, polític, més que no pas físic.

Aquest és el suport, les idees ara, en canvi, haurien de concentrar-se en propostes físiques. Potser un nou Pla Cerdà avui, que no seria pas d'illes, hauria de ser només de cantonades, d'interseccions, de cruïlles. Un dels mèrits

fonamentals de l'Eixample ha sigut justament convertir-se en cruïlla de connexió dels barris envoltants. Un lloc de traspàs, una àrea franca que permet als nuclis perifèrics convertir-se en centrals.

És la interdependència mútua la que els fa centrals, metropolitans, per això fer metròpoli també vol dir crear xarxes intersocials, xarxa de metro i rodalies però no sols de rodalies radials, xarxa de parcs però no sols de parcs municipals, xarxa d'avingudes supramunicipals, de districtes avançats, d'universitats i d'hospitals.

L'àrea del 22@ podríem veure-la com la metàfora d'un sector veritablement metropolità. Vol ser local i global a la vegada, depèn directament de la seva relació amb el món exterior i de si mateixa. Potser podríem entendre-la i corregir-la com una maqueta d'una idea metropolitana sobre la sòlida base d'Ildefons Cerdà.

Moltes gràcies.